

ВАРЛАМ ШАЛАМОВ

ИВАН ФЬОДОРОВИЧ

Превод от руски: Александър Талаков, 1994

chitanka.info

Иван Фьодорович посрещна Уолас^[1], облечен с цивилен костюм. Кауалните кули в близкия лагер бяха махнати, а арестантите получиха един ден благословена почивка. По рафтовете на магазина в селището беше изкарано всичко „спастreno“ и търговията вървеше така, сякаш изобщо нямаше война.

Уолас взе участие в неделната бригада за вадене на картофи. На полето му дадоха една американска крива лопата — нас скоро ги бяха получили по линията на лендлиза, и това достави удоволствие на американския вицепрезидент. Иван Фьодорович стискаше също такава лопата, само че с руска дръжка — дълга. Уолас попита нещо, като сочеше лопатата, цивилно облеченият човек до Иван Фьодорович му отвърна, сетне заговори самият Иван Фьодорович и преводачът училиво преведе думите му на Уолас. Всичко ѝ е много хубаво, само дето дръжката не е подходяща за руския човек — много е къса, не пасва. Преводачът се затрудни да преведе думата „пасва“, ала все пак успя. Но руснаците, които успели да подковат дори бълха (гответки се за пътуването в Русия, Уолас беше прочел нещичко и за това), усъвършенствали американския инструмент: сложили друга, по-дълга дръжка. Най-удобната дължина — на дръжката заедно с лопатата — е от земята до очите на работещия. Цивилният, който стоеше до Иван Фьодорович, показа как се прави това. Време беше да започват ударния трудов ден — да вадят картофи, които вирееха добре в Крайния север.

На Уолас всичко му беше интересно. Как растат тук зелето, картофите? Как ги садят? С разсад ли? Като зелето? Чудна работа. Колко събираят от хектар?

От време на време Уолас поглеждаше съседите си. Край началниците копаеха млади хора — червендалести, доволни. Копаеха весело, чевръсто. Като избра подходящ момент, Уолас се взря в ръцете им, в белите, несвикинали с лопатата пръсти, и се усмихна, разбрал, че това са преоблечени войници от охраната. Уолас виждаше всичко — и отрязаните кауални кули, и онези, които бяха останали, и скучените арестантски бараки, оградени с тел. Той знаеше за тази страна не по-малко от Иван Фьодорович.

Копаеха весело. Иван Фьодорович скоро се измори — беше отпуснат човек, несвикинал на труд, ала не искаше да изостане от вицепрезидента на Америка. Уолас беше с момчешка фигура, подвижен, макар и по-възрастен от Иван Фьодорович.

— Свикнал съм да работя това във фермата си — весело казва той.

Иван Фьодорович се усмихваше, почиваше си все по-често.

„Щом се върна в лагера — мислеше си, — веднага ще си инжектирам гликоза.“ Иван Фьодорович много обичаше гликозата. Много добре поддържаше сърцето му. Трябваше да рискува — не беше взел домашния лекар със себе си при това пътуване.

Ударният трудов ден свърши и Иван Фьодорович нареди да извикат началника на санитарната част. Онзи се яви — блед, в очакване на най-лошото. Донос за проклетата риба, която болните ловяха за него? Но нали това беше традиция, осветена от времето?

Когато видя лекаря, Иван Фьодорович се опита да се усмихне колкото може по-милозливо.

— Трябва да ми бъде направена инжекция с гликоза. Имам си свои ампули.

— Вие? Гликоза?

— Какво те учудва толкова? — каза Никишев, като подозрително изгледа развеселилия се началник на санитарната част. — Ето, направи ми инжекцията!

— Аз? На вас?

— Ти. На мен.

— Гликоза?

— Гликоза.

— Ще наредя на Пътър Петрович, на нашия хирург. Той ще го направи по-добре от мен.

— Ти какво, да не би да не можеш? — попита Иван Фьодорович.

— Мога, другарю началник. Но Пътър Петрович ги прави още по-добре. Ще ви дам личната си спринцовка.

— И спринцовка си имам.

Изпратиха да повикат хирурга.

— Слушам ви, другарю началник. Хирургът на болницата Краснишки.

— Ти ли си хирургът?

— Да, другарю началник.

— Бивш затворник?

— Да, другарю началник.

— Можеш ли да ми направиш инжекция?

— Не, другарю началник. Не умея.

— Не можеш да правиш инжекции?

— Сега ще ви изпратим един фелдшер, гражданино началник — намеси се началникът на санитарната част. — Фелдшер-затворник. Така ги прави, че нищо няма да усетите. Дайте ми спринцовката си. Ще я изваря във ваше присъствие. Ние с Пътър Петрович ще го наблюдаваме да не извърши някакво вредителство или терористичен акт. Ще ви стегнем ръката. Ще ви навием ръкава.

Дойде фелдшерът-затворник, изми си ръцете, изтри ги със спирт и направи инжекцията.

— Може ли да си вървя, гражданино началник?

— Върви си — рече Иван Фьодорович. — Дайте му пакет цигари от чантата ми.

— Няма нужда, гражданино началник.

Ето колко сложен се оказа въпросът с гликозата по време на път. На Иван Фьодорович дълго му се струваше, че има температура, че му се вие свят, че фелдшерът-затворник го е отровил, но в края на краищата той се успокои.

На другия ден Иван Фьодорович изпрати Уолас в Иркутск, прекръсти се от радост и заповяда отново да се издигнат караулните кули и да се приберат стоките от магазина.

Напоследък Иван Фьодорович смяташе себе си за голям приятел на Америка — разбира се, приятел в рамките на дипломацията. Само преди няколко месеца експерименталният завод, намиращ се на четиридесет и седем километра от Магадан, бе започнал производството на електрически крушки. Това можеше да бъде оценено само от един колимчанин. За загубена крушка даваха под съд; в мините една липсваща електрическа крушка означаваше хиляди работни часове престой. Крушките, които им докарваха, не стигаха. И изведнъж такъв късмет. Създадоха си свой завод! Освободиха се от „чуждата зависимост“!

Москва оцени постиженията на Иван Фьодорович — наградиха го с орден. С по-малки ордени бяха наградени директорът на завода, началникът на цеха, в който се произвеждаха крушките, лаборантите. Всички освен човека, създал производството. Това беше един атомен физик от Харков, инженер Георгий Георгиевич Демидов — „буквенник“ с петгодишна присъда — „АСА“ или нещо подобно. Демидов си

мислеше, че поне ще го предложат за предсрочно освобождаване, а и директорът на завода намекваше за това, но Иван Фьодорович счете, че такова ходатайство ще е политическа грешка, фашист, и изведенъж — за предсрочно освобождаване! Какво ще каже Москва. Не, нека се радва, че работи на топло, а не на „обща“ работа — това е по-добре от всякакво освобождаване. А и орден, естествено, няма как да получи. С ордени се награждават верните слуги на държавата, а не фашистите.

— Може да му подхвърлите около двадесет и пет рубли премия. Малко махорка, захар...

— Демидов не пуши — почтително каза директорът на завода.

— Не пуши, не пуши... Ще я смени за хляб или за нещо друго... Или ако не му трябва махорка, то има нужда от нови дрехи — не лагерни, а, нали разбираш... От онези американски комплекти в кутии, които започнахме да ви даваме като награда. Бях забравил. Вътре има костюм, риза, вратовръзка. В една такава бяла кутия. Така го наградете.

На тържественото заседание в присъствието на самия Иван Фьодорович на всеки герой бе връчена по една кутия с американски подарък. Всички се кланяха и благодаряха. Но когато дойде ред на Демидов, той застана пред президиума, сложи кутията на масата и каза:

— Няма да нося американски вехтории — обърна се и излезе.

Иван Фьодорович оцени това преди всичко от политическа гледна точка — като нападка на фашист срещу съветско-американския блок на свободолюбивите страни, и още същата вечер се обади в районния отдел. Демидов го осъдиха, лепнаха му още осем години, снеха го от длъжност и го изпратиха в дисциплинарна мина, на „обща“ работа.

Сега, след визитата на Уолас, Иван Фьодорович си спомни случая с Демидов с нескрито удоволствие. Винаги се беше гордял с политическата си предвидливост.

Иван Фьодорович се грижеше особено много за сърцето си след неотдавнашната си женитба за двадесетгодишната комсомолка Ридасова. Беше я направил своя жена и началник на едно голямо лагерно отделение — господарка на живота и смъртта на хиляди хора. Романтичната комсомолка бързо се превърна в звяр. Тя пращаше на заточение, организираше процеси, издаваше нови и повторни присъди — стана център на безброй интриги, подли като във всеки лагер.

Страшно много грижи на мадам Ридасова ѝ доставяше театърът.

— Получих донос от един певец, че режисьорът Варпаховски крои планове за първомайска манифестация в Магадан — празничните колони да минат като църковно шествие, с хоругви, с икони. И че, разбира се, зад това се крие тайна контраволюционна дейност.

По време на заседанието мадам Ридасова не беше съзряла в плановете за манифестация нещо криминално. Манифестация като манифестация. Нищо особено. И изведнъж — хоругви! Трябаше да се предприеме нещо; тя се посъветва с мъжа си. Съпругът ѝ Иван Фьодорович, човек с опит, възприе съобщението на певеца много сериозно.

— Сигурно е прав — рече той. — Пише не само за хоругвите. Оказва се, че Варпаховски се е сближил с някаква еврейка — от актрисите, дава ѝ главните роли — тя била певица...

— А какъв е тоя Варпаховски?

— Фашист, докараха го от специалната зона. Режисьор, поставял е спектакли при Мейерхолд, сега си спомнихи, записала съм си — Ридасова порови в „картопеката“ си, Иван Фьодорович я беше научил как да си я направи. — Някаква „Дама с камелии“. И в сатиричния театър — „Историята на град Глупов“. В Колима е от 1937 година. Ето, виждаш ли. А певецът е сигурен човек. Той е педераст, а не фашист.

— А какво е поставял в театъра?

— „Откраднатата Елена“. Гледахме я. Спомняш ли си, много се смя. След това подписахме художникът да бъде освободен предсрочно.

— Да, да, спомням си. Тази „Открадната Елена“ май не беше от наш автор.

— От някакъв французин. Записала съм си го.

— Няма нужда, няма нужда, всичко е ясно. Прати тоя Варпаховски да обикаля с културната бригада, а жената — как ѝ беше името? — Зискинд. Еврейката я остави тук. Тяхната любов е кратка, не е като нашата — великолушно се пошегува Иван Фьодорович.

Той подготвяше голяма изненада за младата си съпруга. Ридасова обичаше разните дреболийки, докарани оттук-оттам. Вече втора година недалеч от Магадан за него работеше един затворник, прочут майстор — изрязваше от бивни на мамут богато украсена кутийка за бижута за младата жена на Иван Фьодорович. Отначало го водеха за болен, по-късно го записаха в щата на някаква работилница, за да може

да си отчита трудодните. И му ги приспадаха — по три за ден — като на преизпълняващите плана в урановите рудници на Колима, където за вредност даваха повече, отколкото за златото, за „метала номер едно“.

Кутийката скоро трябваше да е готова. Утре щеше да свърши с Уолас и можеше да се връща в Магадан.

Ридасова се разпореди Варпаховски да бъде прехвърлен в пътуващата бригада, препрати доноса на певеца в районния отдел на МВД и се замисли. Имаше за какво — мъжът й беше започнал да оstarява, започна да пие. Бяха пристигнали много нови, млади началници. Иван Фьодорович ги мразеше и се страхуваше от тях. За негов заместник пристигна някой си Луценко — обикаляше из Колима и във всички големи болници записваше имената на хората, получили травми в резултат на побои. Имаше доста такива. Това му го съобщиха, естествено, доносниците.

Луценко изнесе доклад пред стопанския актив:

— Ако началникът на управлението псува, какво трябва да прави началникът на мината? Техническият ръководител? Десетникът? Какво трябва да става в забоите? Ще ви прочета цифрите за счупванията, за побоите, които взех от болниците.

По доклада на Луценко Иван Фьодорович произнесе голяма реч.

— При нас — наблегна той — са идвали много новации, но постепенно всички са се убеждавали, че условията тук са особени, колимски, и това трябва да се знае. Надявам се, че младите другари ще го разберат и ще работят заедно с нас.

Последната фраза от заключителното слово на Луценко беше:

— Дошли сме тук да работим и ще работим, но ще работим не както казва Иван Фьодорович, а както повелява партията.

Всички, целият стопански актив, цялата Колима разбра, че дните на Иван Фьодорович са преброени. Така мислеше и Ридасова. Ала старецът познаваше живота по-добре от някакъв си Луценко, само комисар му липсваше. Иван Фьодорович написа някакво писмо. И Луценко, неговият заместник, началникът на политотдела на Далстрой, герой от Отечествената война изчезна, сякаш никога не го е имало. По спешност го прехвърлиха някъде, Иван Фьодорович се напи в чест на победата и започна да вилнее в Магаданския театър.

— Изхвърлете този певец, не желая да го слушам, гадината му с гадина — пенеше се той в собствената си ложа.

И певецът завинаги изчезна от Магадан.

Но това беше последната победа. Някъде Луценко продължаваше да пише — Иван Фьодорович разбираше това, ала нямаше сили да предотврати удара.

„Време е да се пенсионирам — мислеше си той, — само да пригответ кутийката за бижута...“

— Ще ти дадат голяма пенсия — успокояваше го жена му. — И ще си заминем. Ще забравим всичко. Всичките Луценковци и Варпаховски. Ще си купим къща с голям двор близо до Москва. Ще станеш председател на Осоавиахим^[2], активист на райсъвета, а? Време е, време е.

— Ама че гадост — рече Иван Фьодорович, — председател на Осоавиахим. Пфу. Ами ти? — неочеквано попита той.

— И аз ще дойда с теб.

Иван Фьодорович разбираше, че жена му ще изчака две-три години, докато той умре.

„Луценко! Приискало му се е да заеме мястото ми ли? — мислеше си той. — Я го гледайте! И сме работили не както трябва — «хищнически» ни бил златодобивът, като на златотърсачи. Това, уважаеми другарю Луценко, е от войната, по заповед на правителството, за да има повече златце, а счупванията, побоите, смъртните случаи — така е било и така ще бъде. Тук е Крайният север — не е Москва. Законът на тайгата, както казват криминалните. Веднъж на крайбрежието тридесет души ги завлякоха вълните, други три хиляди умряха. Заместник-началникът на лагера Вишневецки бе даден под съд от Никишев. И го осъдиха. Че как иначе? Луценко ли ще ми дава акъл?“

— Колата!

Черният ЗИМ на Иван Фьодорович се отдалечаваше с бясна скорост от Магадан, където се плетяха мрежите на някакви интриги — Иван Фьодорович нямаше сили да се бори.

Спра да пренощува в Дома на дирекцията. Той бе негово творение. Нито по времето на Берзин, нито при Павлов дирекцията бе имала свои домове из Колима. Но — беше си казал Иван Фьодорович — щом ми се полагат, нека да има. На всеки пет километра по безкрайното шосе бе построена по една сграда с картини, килими, огледала, бронз, прекрасен бюфет, готвач, завеждащ стопанска част и

охрана, където по достоен начин би могъл да пренощува Иван Фьодорович, директорът на Далстрой. И наистина, веднъж годишно той нощуваше в тях.

Сега черният ЗИМ летеше към Дебин, към централната болница, където се намираше най-близкият Дом на дирекцията. Вече се бяха обадили там, бяха събудили началника на болницата, цялата болница бе вдигната по „бойна тревога“. Навсякъде чистеха, миеха, лъскаха.

Ами ако Иван Фьодорович посети централната затворническа болница и ако завари мръсотия, прах — тежко и горко на началника. А началникът обвиняваше немарливите фелдшери и лекари в скрито вредителство — уж че нарочно не почистват, за да види всичко това Иван Фьодорович и да го уволни. Според него такава бе тайната мисъл на лекаря-затворник или на фелдшера, който не беше съзрял някоя прашинка на писалището.

Всичко живо в болницата трепереше, докато черният ЗИМ на Иван Фьодорович летеше по колимското шосе.

Домът на дирекцията нямаше нищо общо с болницата, просто се намираше близо до нея, на около петстотин метра, но това съседство беше достатъчно за грижи от всякакъв род.

За деветте години живот в Колима Иван Фьодорович нито веднъж не беше посетил централната затворническа болница, болницата с хиляди легла — нито веднъж. Но всички бяха нащрек, докато закусваше, обядваше и вечеряше в Дома на дирекцията. Едва когато черният ЗИМ излизаше на трасето, се даваше „отбой“.

Този път „отбоят“ не дойде както досега. Живее! Пие! Пристигнали са гости — ето какви сведения идваха от Дома на дирекцията. На третия ден колата на Иван Фьодорович отиде до селището, където живееха лекарите, фелдшерите, волнонаемният персонал на болницата.

Всичко замря. И началникът на болницата, останал без дъх, прекоси потока, който отделяше селището от болницата.

Иван Фьодорович слезе от ЗИМ-а. Лицето му — подпухнало, смачкано. Само кресна:

— Ей, как те викат — и заби пръст в престилката на началника на болницата.

— Слушам, другарю началник.

— Тук имаш ли деца?

— Мои ли? Те са в Москва, учат, другарю началник.

— Не твои бе. Просто деца, малки деца. Имате ли детска градина? Къде е детската градина? — ревна Иван Фьодорович.

— Ето в тази къща, другарю началник.

Колата потегли след Иван Фьодорович към детската градина. Всички мълчаха.

— Извикайте децата — разпореди се Иван Фьодорович. Изскочи дежурната лелка.

— Те спят...

— Шшиш — дръпна я настрана началникът на болницата. — Викай ги всички, събуди ги до едно. И гледай ръчичките им да са измити.

Лелката се втурна в къщата.

— Искам да повозя децата на ЗИМ-а — рече Иван Фьодорович, като палеше цигара.

— Ах, да ги повозите ли, другарю началник. Колко хубаво!

Децата вече бяха изтичали надолу по стълбите и бяха наобиколили Иван Фьодорович.

— Качвайте се в колата — викаше началникът на болницата. — Иван Фьодорович ще ви повози. По ред.

Децата се набутаха в ЗИМ-а, Иван Фьодорович седна до шофьора. Така на три пъти повози всички деца.

— А утре, утре? Ще дойдете ли пак?

— Ще дойда, ще дойда — уверяваше ги Иван Фьодорович.

„Добре стана — мислеше си той, докато лягаше на снежнобелия чаршаф в Дома, — малчуганите, добрият чичко. Като Йосиф Висарионович с дете в ръце.“

На другия ден го извикаха в Магадан. Иван Фьодорович получи повишение — министър на цветната металургия, но, разбира се, не беше там работата.

Гастролиращата магаданска културна бригада обикаляше мините на Колима. С нея беше и Леонид Варпаховски. Дуся Зискинд, лагерната му жена, остана в Магадан по заповед на началничката Ридасова. Лагерна жена. Това беше истинска любов, истинско чувство. Той, актьорът, професионалният майстор на измислени чувства, разбираше това много добре. Какво да прави по-нататък, кого да моли? Варпаховски усещаше страшна умора.

В Ягодний го наобиколиха местните лекари — волнонаемни и затворници.

В Ягодний. Преди две години беше минавал оттук за специалната зона и бе успял да се „скатае“, страшната Джелгала му се беше разминала. Колко труд му бе струвало това! Трябваше да е безкрайно изобретателен, да демонстрира майсторство, умение да се оправи с малкото неща, с които разполагаше на Север. И той се мобилизира — реши да постави музикален спектакъл. Не, не „Бал маскарад“ на Верди, което направи петнадесет години по-късно за кремълския театър, не „Моралът на пани Дулска“, не Лермонтов в Малий театър, не режисурата в театъра „Ермолова“. Ще постави оперетата „Черното лале“! Няма пиано ли? Ще акомпанира акордеонист. Варпаховски сам аранжира оперната музика за акордеон, сам свири на инструмента. И направи постановката. И победи. И се спаси от Джелгала.

Успя да се преори да го прехвърлят в Магаданския театър, където го покровителстваше Ридасова. Началството бе много благосклонно към него. Варпаховски подготвяше прегледите на самодейността, изнасяше спектакъл след спектакъл в Магаданския театър — кой от кой по-интересен. И ето — срещна Дуся Зискинд, певицата, последва любов, донос на един от певците и далечен път. Познаваше мнозина от онези, които сега бяха около камиона, с който пътуваше бригадата. Ето го Андреев, с когото някога беше пътувал от Нексикан за колимската спецзона. Бяха се срещнали в банята, в зимната баня — мрак, мръсотия, потни, хълзгави тела, татуировки, псуви, бълсканица, подвижвания на конвоя, теснотия. На стената — газениче, под него — бръснарят, седнал на трикрако дървено столче, с машинка в ръка — всички подред; мокри долни дрехи, ледена пара се стели по пода, един черпак вода за цялото миене. Дрехи политат нагоре в мрака. „Чии са? Чии са?“

Но ето че това бучене, този шум, кой знае защо, престава. И съседът на Андреев, застанал на опашка, за да му острижат буйната коса, произнася с ясен, спокоен, много актьорски глас:

*Ex, по чашка ром обърнеш,
нощем сън, а заран — чай*

рай си е, братлета, вкъщи.

Те се запознаха, разприказваха се — оказа се, че и двамата са от Москва. В Ягодний, в Северното управление, от „етапа“ успя да се откачи само Варпаховски. Андреев не беше нито режисьор, нито актьор. В Джелгала го осъдиха, после дълго време лежа в болницата, а и сега беше в областната болница в Беличий, на около шест километра от Ягодний — в обслужващия персонал. Не дойде на спектакъла на култбригадата, но се радваше, че вижда Варпаховски.

Бригадата продължи без Варпаховски — по спешност го приеха в болницата: докато бригадата отиде до Елген, в женския совхоз, и се върнеше, той щеше да успее да премисли, да измърди нещо.

Андреев и Варпаховски говориха дълго и решиха следното: Варпаховски ще напише писмо на Ридасова, в което ще обясни цялата сериозност на намеренията си, ще се обърне към най-светлите чувства на самата Ридасова. Писаха писмото няколко дни, като изглеждаха всяко изречение. Един от лекарите, на когото можеше да се има доверие, го занесе в Магадан, оставаше им само да чакат. Отговорът дойде, когато Андреев и Варпаховски вече се бяха разделили, когато култбригадата вече се връщаше в Магадан; Варпаховски беше отзован да бъде изпратен на обща работа в дисциплинарната мина. Зискинд, жена му — да бъде изпратена на обща работа в Елген, в женския селскостопански лагер.

„Такъв бе откликът небесен“ — както се казва в едно от стихотворенията на Ясенски.

Андреев срещна Варпаховски в Москва, на улицата. Варпаховски работеше като главен режисьор в театър „Ермолова“. Андреев — в едно от московските списания.

Ридасова получи писмото на Варпаховски направо от пощенската кутия на магаданското си жилище.

Това не ѝ хареса, още по-малко допадна на Иван Фьодорович.

— Станаха съвсем нагли. Всеки терорист...

Дежурният дневален веднага бе свален от длъжност и изпратен в карцера. Иван Фьодорович реши да не предава случая на следователя — все пак положението му се беше разклатило, усещаше това.

— Отслабна властта ми — рече той на жена си, — вече се навират направо вкъщи.

Съдбата на Варпаховски и Зискинд бе решена още преди четенето на писмото. Оставаше само да изберат наказанието — Иван Фьодорович искаше то да е по-строго, Ридасова — по-меко. Спряха се на варианта на Ридасова.

---

[1] Х. Е. Уолас (1888–1965) — вицепрезидент на САЩ през периода 1941—1945 г. — Б.р. ↑

[2] Дружество за съдействие на от branата и авиационната и химическа промишленост (1927–1948) — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.